

Мазепа

крізь призму національного міфу

■ Сергій Якутович.
З плакату до фільму «Мазепа».

Його образ був популярним у літературі: про нього створили поеми Байрон і Гюго, Пушкін і Сосюра. Він був героєм історичних праць: в одних за ним утверджувалася репутація зрадника і донжуана, в інших — харизматичного лідера і культурника. Нині прийшов час для створення кінообразу Івана Мазепи. За обіцянкою режисера Юрія Іллєнка, це буде не просто історичний фільм з усіма його аксесуарами — багатолюдними баталіями, екзотикою історичних костюмів, звичаїв і романтикою почуттів, — а насамперед реконструкція національного міфу.

Концепція фільму

Це не буде ані суто історичний фільм, хоча контекст доби бароко буде витримано, ані суто любовний. Композиційно фільм «Молитва за гетьмана Мазепу» буде побудовано на основі конфліктів головних героїв, як-то Мазепа — Петро I, Мазепа — Карл XII, Мазепа — Любов Кочубей. Цікаво останнє, адже зазвичай говорять про сутичку між Мазепою і Василем Кочубеєм, який нібито викрив зраду. За сценарієм, хоча постать Любові Кочубей у загальній канві фільму й другорядна, наголошується її негативна роль у житті Мазепи: саме вона змушує свого чоловіка писати доноси. Протистояння дружини Кочубея і Мазепи представляє цікаву колізію між особистим і державним, адже йдеться не лише про те, що Любов Кочубей була проти шлюбу своєї доньки з літнім вже гетьманом (на той час одруження з великою різницею у віці не було дивиною): воно мало якісь глибші, ідеологічні мотиви. Таким чином, витворюється багатошарова структура фільму, де перетинаються справи державні і сердечні. А кохання стає таким самим забороненим плодом, як і своя держава.

Режисер працює над цією темою вже давно, з 1972 року. Але нагода реалізувати з'явилася лише недавно. Зйомки почнуться наприкінці вересня, а зараз кіногрупа на чолі з Юрієм Іллєнком активно готується до них — вибирає натуру, будує декорації, набирає акторів. Особливо прискіпливо на ролі молодих Мазепи, Мотрі та Петра I. Старого Мазепу гратиме Богдан Ступка, Любов Кочубей — Людмила Єфименко. Перші кадри зніматимуться на кіностудії ім. О.Довженка: у студійному басейні буде зроблено імітацію фантазмагоричного кабінету Петра I — «оселя на болоті». Оператором фільму буде Вадим Іллєнко, директором — Володимир Князєв, музика — Вірко Балея (американського композитора українського походження, з яким Ю.Іллєнко працював у попередньому фільмі «Лебедине озеро. Зона»).

Нові акценти

За словами режисера, формула фільму буде не «вогнем і мечем», а «розумом і серцем». До речі, Полтавська битва буде на маргінесі подій (хоча найчастіше сюжет про Мазепу обертався саме довкола Полтавської битви). Натомість буде висвітлено маловідомі факти з життя гетьмана. Так, скажімо, юність Мазепи, надзвичайно цікавий період у його житті. Адже це людина, яка отримала найкращу на той час єзуїтську освіту, знала багато мов, серед них латину, німецьку, італійську, польську, французьку, голландську; писала вірші та пісні (до речі, вважається, що саме він є автором пісні «Ой, горе тій чайці»). Стрімкою була

і його дипломатична кар'єра. У молодості він відвідав Францію, служив при дворі польського короля, у гетьмана Дорошенка. Ставши гетьманом, був одним з найбагатших феодалів Європи. Своє багатство він, як відомо, використовував на розвиток освіти і будівництво церков. Трагедія Мазепи збіглася з крахом державної ідеї. Початком трагедії стало зруйнування Батурина за рік до Полтавської битви (у фільмі цей епізод, коли загинуло 15 тисяч людей, буде одним із центральних). Але фільм — не просто реабілітація образу українського гетьмана. Дослідники діяльності Мазепи відзначають, що він «як справжній державний діяч і добрий дипломат ішов за потребами своєї доби, хитався, кидався на всі боки, був лисом, вовком і тільки людиною з пристрастями, себелюбством, упертістю та інколи надто великою вірою у свої сили»*. Отже, не буде однозначності, а буде неупереджений погляд. «У фільмі з'являється багато такого, чого ми ніколи не помічали, тому що ми звикли це бачити у певному ракурсі, — говорить Юрій Іллєнко. — Поміняти ракурс — це, може, завдання мистецтва. І тоді відкривається щось таке, що ніби було перед очима, але воно стає видимим і ми його бачимо. А більшість речей ми просто не бачимо, хоча вони перед нами».

До історії одної метафори: вершник на коні

Доба великої популярності Мазепи у європейській культурі почалася з початку XIX ст., у добу романтизму. У світову літературу образ Мазепи увів Вольтер, змалювавши його життя і долю у своїй «Історії Карла XII» (1731). Він також умістив у своїй книзі вигадану поляком Пасеком легенду про Мазепу, прив'язаного до дикого коня на покару за адюльтер із дружиною польського магната. Ця легенда мала на меті очорнити гетьмана, проте з часом вона стала джерелом багатьох творів. Вольтер дав їй цілком нову романтичну інтерпретацію — надто вже красива була легенда і надто багато у ній було символічного: це і символ розкутого натхнення, символ людського генія, «що на вогненних крилах перебігає всі поля можливості і душевні світи», і символ свободи, і алюзія до давньогрецької фантастичної істоти кентавра. Романтична метафора, яку використовувало багато митців, буде й у фільмі. Вона має паралелі і в образах антагоністів Мазепи — зокрема Петра, який тікає від рук заколотників, і Карла, який під час Полтавської битви сміливо гарцює під кулями і лишається майже неушкодженим: куля вразила тільки стопу, як у славнозвісного Ахілеса.

* Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа. — К., 1991.